

Egyetlen Isten minden vallás mögött?

Interjú *Perry Schmidt-Leukel* vallástudóssal

A Németországi Evangélikus Egyház legutóbbi memoranduma méltatja a vallási sokféleséget – mégis azt állítja, hogy az az elképzelés, amely szerint a zsidók, a keresztények és a muszlimok ugyanahhoz az Istenhez imádkoznak, „merő elvontság”, amely nem segít előre. Ön ellentmondott ennek. Miért?

Mivel a memorandum vitatja, hogy a vallások – különbségeik ellenére – ugyanarra az egy Istenre hivatkoznak. Az a tétel, hogy „valamennyien ugyanabban az Istenben hiszünk”, természetesen nem jelenti azt, hogy valamennyien „ugyanazon a módon” hiszünk Istenben. Ez már a kereszténységen belül sem érvényes. Jézus istenképe sem volt szentháromságos, de aligha akarjuk azt mondani, hogy ő más Istenben hitt, mint a keresztények.

A pluralista vallásteológia lényege abban a kijelentésben áll, hogy minden nagy vallás egyképpen üdvösségre vezet. Ön hogyan indokolja meg ezt?

Ha Isten minden ember Istene, akkor lehetetlen, hogy nem akar tudni az emberiség nagy részéről. Ma már sem a kizárólagos álláspont („csak az én vallásom vezet el az üdvösségre”), sem a bennfoglaló álláspont („a másik vallás is tartalmaz igazságokat, de az enyém különb annál”) nem meggyőző. Ha például az 1. Jánoslevélben az áll, hogy „Isten a szeretet” – miért legyen ez a mondat igaz, ha a Bibliában áll, és hamis, ha egy hinduista iratban áll? Ha tehát megállapíthatjuk, hogy a nem keresztény vallások is gyakorolják a felebaráti szeretetet, és Isten szerint tájékozódnak, meghozza olyan mértékben, amely nem marad el a kereszténység mögött, akkor ez erős ellenvetés a kereszténység fölényére irányuló igénnyel szemben. A pluralista vallásteológia ezért azt a tételt képviseli, hogy minden nagy vallásnak ahhoz a valósághoz van köze, amelyet az ábrahámhi hagyományban „Istennek” nevezünk, és e vallások egyformán jól képesek kapcsolatba hozni az embereket ezzel a valósággal.

Gondolatban utazzunk el a jeruzsálemi templomhegyre! Lent zsidók imádkoznak Jahvéhoz a templom újbóli felépüléséért, fent muszlimok imádkoznak Allahhoz. Ezek is, azok is hiteles tapasztalokra tesznek szert az imádságban, mégis ellenséges érzületűek. Találkozhattak-e ugyanazzal az Istennel?

Ebből indulok ki. Ha valamennyi vallás valóban komolyan venné, hogy Isten a többiek Istene is, akkor nem lenne többé okuk arra, hogy a többi vallás legyőzésére törekedjenek. Bár még mindig elég konfliktus lenne – de más alap lenne a megoldásukhoz. Aki ezzel szemben leszűkítő módon saját hagyományához akarja kötni Istent, az végső soron abszolúttá teszi a maga istenképét. Egy egyszerű bálványimádás.

Miért bonyolítottak bele a vallások oly gyakran az erőszakba?

Szívesen hangoztatják, hogy ezt kizárólag a vallással való visszaélésre kell visszavezetni. Ez a tézis nem győz

meg engem. Csak olyasmivel élhetek vissza, ami megfelelően hatékony. Aki fel akarja gyújtani a szomszédja házát, az nem vizet használ a tűz élénkítésére, hanem benzint. Tekintélyes mértékű konfliktuslehetőség van a vallásokban, mégpedig eredetien vallási okokból. Mert ha abból indulok ki, hogy csak az én vallásomban létezik igazság, vagy az én vallásom fölényben van minden másikkal szemben, akkor őszinte szívvel azt kell kívánnom, hogy minden ember eljusson ennek a legjobb vallásnak az ismeretére. Vagyis azt kívánom, hogy ideális esetben minden ember az én vallásom tagja legyen. Ennek azonban az a következménye, hogy ideális esetben minden más vallás eltűnik. A más vallásokhoz tartozó emberek azonban ezt egyáltalán nem tartják ideálisnak. Csak a fenyegetés lehetőségét érzik. És mivel minden vallás ilyen igénnyel lép föl, nagyon érzékenyek a többiektől érkező fenyegetés lehetőségére.

Úgy tűnik, hogy az évszázados, traumatikus üldöztes tapasztalatok ellenére a zsidóságban ma alig van félelem a kereszténységtől.

Becsületesen meg kell mondani, hogy a kereszténység tanult a zsidóságot illetően. A holokauszt után a kereszténységben megkezdődött a gondolkodás arról, hogy a keresztény antijudaizmus miképpen járult hozzá az antiszemitizmushoz és a rasszizmushoz. Ily módon időközben sok keresztény ismerte el a zsidóságot az üdvösség maradandóan érvényes útjának, és ezek a keresztények búcsút mondtak a zsidók misszionálásának.

Az iszlám viszont nagy félelmet vált ki.

Az első időkben az iszlám számos keresztény területet hódított meg. Ezért a keresztények nemcsak teológiailag, hanem konkrétan is egzisztenciális fenyegetésnek élték meg. Később fordult a helyzet. Nem szabad elfelejteni, hogy a 19. század kezdetétől a 20. század közepéig négy ország kivételével az egész iszlám világ nyugati, vagyis keresztény gyarmati uralom alá került. Az ilyen történelmi emlékek utólag is hatnak, és mindkét oldalon fütik a félelmet.

Elismerhetnék-e a keresztények egyenrangú prófétának Mohamedet?

Mohamed nincs olyan helyzetben az iszlámban, amelyet össze lehetne hasonlítani azzal a helyzettel, amelyet Jézus foglal el a kereszténységben. Ezért a Mohamed–Krisztus párhuzam problematikus. A kérdés azonban így hangzik: Vitatniuk kell-e a keresztényeknek a muszlimok azon igényét, hogy Mohamed Isten egyik prófétája? Ugy vélem: a keresztényeknek minden teológiai okuk megvan arra, hogy valódi prófétának ismerjék el Mohamedet. Ha abból indulunk ki, hogy a muszlimoknak ugyanazzal az Istennel van dolguk, mint a keresztényeknek, akkor nem lehet lesöpörni azt a kérdést, hogy ki alapította ezt a hitet. Ez pedig Mohamed, és ebben állt az ő prófétai szerepe. A próféta ugyanis nem jövendőmondó, hanem az a személy, aki valamely meghatározott helyzetben Isten jelenlétének újfajta tu-

datát teremti meg. És Mohamed kétségtelenül megtette ezt, magától értetődően korának gyermekeként.

Másfelől: A muszlimok el tudják-e ismerni Krisztust Isten Fiának?

Szeretem ezt a kérdést, mert világokat nyithat meg. Sokan vélik úgy, hogy a kereszténység és az iszlám viszonya áthidalhatatlan, mivel a keresztények azt mondják: Krisztus az Isten Fia. És a muszlimok azt mondják: Istennek nincsen fia. Tehát egymást kizáró állításokról van szó. A kérdés csak az: Ugyanazt értjük-e azon, hogy „Isten fia”? A Korán elveti azt az elképzelést, amely szerint Istennek vannak nemileg nemzett fiai, ahogyan például Zeusz nemzett fiaikat az emberek asszonyaival. Hangsúlyozza, hogy Mária szűz volt, és Jézus kizárólag Isten szava által lépett be az életbe. A szüzi születés mitikus síkján nincs véleménykülönbség. Az istenfiúság teológiai tartalmasság kijelentése azt mondja ki, hogy Jézus olyan valaki, aki életében megfelelt annak, amit az Atya akaratának tapasztalt meg. Ebben áll az ő istenfiúsága, avagy – teológiailag kifejezve – „megtestesült Igeként” felfogott egzisztenciája. Jézus effajta értelmezése elvileg elfogadható az iszlám számára is, írja *Muhammad Legenhausen*, az iszlámra áttért vallásfilozófus, aki Ghomban, a legfontosabb iráni síita főiskolán tanít. Az az elképzelés, hogy Isten szava nemcsak egy szöveg – nevezetesen a Korán – alakját öltheti, hanem egy emberét is, véleményem szerint semmiképpen sem korlátozza a szigorú monoteizmust. Ezek óriási előrelépések, és azt kívánom, hogy mindkét irányban célt érjenek.

A kereszténységben létezik az az elképzelés, hogy Isten kinyilatkoztatja magát. Az iszlámban erősebb az az elképzelés, hogy Isten a Koránt nyilatkoztatja ki, azaz egy szöveget. Hogyan lehet összeegyeztetni ezt a kettőt?

Azt a keresztény hagyományt, amely szerint „Isten Igéje” testté lett, én így értelmezem: egy ember a maga konkrét megjelenésében azt testesíti meg, hogyan viszonyul hozzánk Isten, és mit jelent számunkra Isten. Azok az emberek, akik Jézussal találkoznak, általa újfajta istenkapcsolatot élnek meg. Az iszlámban analóg elképzeléssel találkozunk: Az, ami itt újfajta istentudathoz vezetett, egy szöveg volt, mégpedig nem egy könyv szövege – hiszen a Korán nem modern értelemben vett könyvként kezdődik –, hanem karizmatikusan ihletett szövegek gyűjteménye, amelyek eleinte eleven, recitált szavak. Iszlám távlatból tehát a recitált szavak szépsége hozza létre az újfajta istentudatot. Nézetem szerint tehát egyszerűen két emberi médiumról van szó, amelyek révén Isten megnyilatkozik: egyszer a Názáreti Jézusról, máskor a koráni szöveggyűjteményről.

Pongyolán fogalmazva: Ha Isten már kinyilatkoztatja magát Mózesnek a csipkebokorban, miért nyilatkoztatja ki magát később Jézus Krisztus által, és még később Mohamed által, és miért alkalmaz minden alkalommal új hangsúlyokat?

Ha így képzeljük el Isten cselekvését, akkor nem számolunk eléggé a kinyilatkoztatás emberi részével. Kinyilatkoztatás csak akkor érhet el engem, ha olyan nyelven érkezik, amelyet megérték. Isten csak akkor válhat számomra jelentőssé, ha ez a jelentőség számomra ismert nyelven, jelképekben és kódokban nyilatkozik meg. E nélkül az emberi rész nélkül nem létezik kinyilatkoztatás. És mivel ez különbözőképpen fejeződik ki a történelemben és a különböző kultúrákban, ezért különböző kinyilatkoztatásaink vannak. E nélkül az értelmezési modell nélkül a bibliai kinyilatkoztatás történetét sem lehetne megmagyarázni. Különben azt kellene

mondani: egészen az elején Isten szélvész- és viharis- ténységként jelenik meg, szorosan egy kis néphez kötődve, erkölcsi szempontból ingadozóként, s gyakran haragvóként. Ez az istenség aztán fokozatosan erkölcsileg érettebb és egyetemesebb vonásokat mutat. Végül Jézus Krisztusban feltétlen szeretetként mutatkozik meg, és ráadásul még háromságosnak. Az ember azt kérdezi: Minek Isten részéről ez a maskarádé? Ennek az egész fejlődésnek csak akkor van értelme, ha nem Isten fokozatos önfeltárásaként fogjuk fel, hanem abból indulunk ki, hogy az emberi tudat finomodott Istennel kapcsolatosan. Ez a belátás segít abban, hogy összességében megértsük a vallástörténet kinyilatkoztatásainak különbözőségét.

Ön tehát azt mondaná, hogy mindegy – vagy egyenesen értelmetlen dolog –, hogy személyként vagy személytelenül képzeljük-e el Istent?

Nem. Ez sem nem mindegy, sem nem értelmetlen, hanem hatással van a vallási életre. Hiszen a legtöbb vallásban mindkét elképzelés létezik, eltérő súlypontokkal. A személytelen képek többnyire kontemplatív és meditatív vonásokkal állnak összefüggésben, nem pedig egy személyre irányuló imagyakorlattal. Mivel azonban Ázsiában is sokszor személyes jelleggel írják le az Istent, s ugyanakkor a kereszténységben, az iszlámban és a zsidóságban is létezik kontempláció és meditáció, mindenütt találkozunk egymást kiegészítő képekkel. Ezért úgy gondolom, nem lenne szabad ezeket egymást kölcsönösen kizáróknak tekinteni.

Az az Isten, akiről nem tudjuk megmondani, vajon személy-e, vagy sem, akit nem tudunk megszólítani, igencsak sápadtnak tűnik. Ezt intellektuálisan be lehet látni. De mi a helyzet a vallási érzülettel?

Az ellenvetés jogos. Abban a pillanatban, amikor az isteni valóság jelentőssé válik az ember számára, konkrét, megfogható történetekben, szimbólumokban és vonásokban fejeződik ki. De abban a tudatban is van valami erősen vigasztaló, hogy végső soron egyetlen kép, egyetlen szimbólum, egyetlen szó sem tudja kifejezni Isten valóságát.

A keresztények a feltámadást és Isten örök látását várják, a muszlimok a közösséget az isteni Paradicsomban, a buddhisták a megváltást az újjászületések körforgásából... Mibe vessük a reményünket?

Sejtelmem sincs (*nevet*). Legszívesebben így felelnék: Nem tudjuk, hogy egyáltalán létezik-e isteni valóság. Meglehet, hogy ateista fivéreinknek és nővéreinknek van igazuk. De ezt sem lehet bizonyítani. Ha tehát az emberiség túlnyomó többsége nem téved, amikor Istenre gondol, és létezik az isteni valóság, amely nincs alávetve semmilyen véges korlátozásnak, akkor ez azt jelenti: Létezik a világ sorsa szempontjából és az egyes ember sorsa szempontjából egy ismeretlen tényező. Az ateista szükségképpen azt fogja mondani, hogy a világ a semmiben süllyed el, és minden vívmánynak legjobb esetben is csak időleges jelentősége van; eljön az az állapot, amikor mindez mintha nem létezett volna. Ha azonban Isten létezik, akkor megalapozott a remény, hogy az emberi tudat és minden általa létrehozott jelenlét nem süllyed el a semmiben. Hogy ez konkrétan mit jelent, nem tudjuk megmondani. Ezért a túlvilágról alkotott képeket ama remény metaforáinak kellene tekintenünk, hogy a világ léte jó cél felé halad.

Michael Schrom

Forrás: Publik Forum, 2015/13